

מבט על, גיליון 1382, 9 בספטמבר 2020

בין הפטיש לסדן - ראש ממשלת עיראק מתמרן בין וושינגטון לטהראן

אלדד שביט, יוגב אלבו, סימה שיין

ראש ממשלת עיראק, מצטפא אל כאזמי, מנסה לבלום את האפשרות להידרדרות פנימית וכלכלית, תוך תמרון בין איראן לבין ארצות הברית, שהפכו את שטחה של עיראק לזירת התגוששות ביניהן. החודש קיים כאזמי מסע מדיני בטהראן ובוושינגטון, כשבמוקד השיחות ניסיונותיה של ארצות הברית לאפשר לעיראק עצמאות אנרגטית. שורת הסכמים כלכליים שחתם כאזמי בביקורים אלה, בצירוף מהלכים נוספים שביצע, לרבות בזירה האזורית, מסמנים כי הוא חותר להפחתת ההשפעה האיראנית במדינתו. אולם, לפניו מסע קשה שנראה בעל סיכויי הצלחה מועטים. טוב תעשה ישראל אם תנסה למנף את הקשרים בינה לבין מדינות במפרץ להרחבת ההשקעות הכלכליות שלהן בעיראק, ויתכן גם כדי לקדם ערוץ קשר חשאי ישיר בין ירושלים לבגדאד.

עיראק משמשת בשנים האחרונות זירת מאבק מרכזית בעימות בין ארצות הברית לבין איראן. כל ראשי הממשלה בעיראק מאז הפלת צדאם חסין נאלצו לתמרן בין טהראן לווינגטון, אך נדמה כי כעת המצב רגיש מבעבר: העימות האיראני-אמריקאי בשיאו, עקב מדיניות "הלחץ המירבי" שארצות הברית מנהיגה; השאיפה של הנשיא דונלד טראמפ להסיג כוחות מעיראק, המשתלבת בחוסר שביעות רצון עיראקי מהנוכחות האמריקאית בשטח המדינה וברצון המיליציות הפרו-איראניות לזנב בהם; וכן המתח הפנימי הנפיץ בעיראק והנחישות של איראן לשמר את השפעתה במדינה.

המאבק הנוכחי בין איראן לארצות הברית נסוב, בין היתר, סביב רצון שתיהן להבטיח את השפעתן על כלכלת עיראק, ובייחוד בשוק האנרגיה. ברקע, האינפלציה במדינה דוהרת והחוב הלאומי עומד על 120 מיליארד דולר, שהם כ-43 אחוזים מהתמ"ג. מעבר לכך, וירוס הקורונה - שממשיך להתפשט ולהעמיס נטל על מערכת הבריאות - 7,500 מתים מדווחים עד כה, וכ-3,500 נדבקים ביום - פגע קשות גם בכלכלה השברירית. הירידה החדה בביקוש העולמי לנפט חתכה בחצי את מתח הרווחים העיראקיים מתעשיית הנפט (עיראק היא מפיקת הנפט השנייה בגודלה בעולם, עם כ-5 מיליון חביות נפט ליום). יודגש כי למרות מצבורי הנפט והגז העצומים הנמצאים בשטחה, לעיראק אין עצמאות אנרגטית, ואיראן מספקת 45 אחוזים מתצרוכת החשמל של המדינה. לאחרונה עלתה התלות האנרגטית לכותרות, עת אלפי מפגינים יצאו לרחובות הערים, בין היתר בשל קריסות תכופות של מערכת החשמל בקיץ העיראקי הלוהט.

לאור המצב הרגיש הסכימה וושינגטון להחריג את בגדאד מהסנקציות נגד הסחר עם המשטר האיראני - בעיקר בכל הקשור לייבוא גז וחשמל. ההחרגה ניתנה ב"כתב היתר" ל-90 או 120 ימים, שהתחדש בתום התקופה. אך באפריל האחרון הובן בחוגי הממשל האמריקאי כי איראן משתמשת בסחר העיראקי כערוץ הברחה של נפט לעולם, וההיתר קוצץ ל-30 יום בלבד, תוך איום מפורש לביטולו המוחלט לאחר מכן. במקביל, הושתו סנקציות על חברות עיראקיות שנחשדו

כחברות-קש להלבנת כספים של משמרות המהפכה. ארצות הברית התנתה את חידוש ההיתר לסחר עם איראן ביציאה עיראקית לעצמאות אנרגטית. הלחץ עשה את שלו, הממשל העיראקי נכנע לתנאי ארצות הברית ובמאי ניתן לה שוב "כתב היתר" ל-120 ימים. בינתיים חידשה עיראק גם את חוזה אספקת החשמל בינה לאיראן לשנתיים קדימה (במקום לשנה, כמקובל עד אותה העת), ושילמה לטהראן 400 מיליון דולר כמקדמה.

על רקע מורכב זה יצא ראש ממשלת עיראק החדש, מצטפא אל כאזמי, לביקורים מדיניים בטהראן ובוושינגטון. ב-21 ביולי, לאחר מרתון ביקורים של בכירים איראניים בבגדאד, הוא הגיע לטהראן, שם נפגש עם המנהיג העליון עלי ח'מנאהי. המפגש, שהיה מסע-החוץ הראשון של כאזמי בתפקיד, כמו גם המפגש הראשון של ח'מנאהי עם מנהיג זר מאז פרוץ משבר הקורונה - המחשה לחשיבות העצומה שמייחסת איראן לעיראק, ולהיפך - הוגדר על ידי האיראנים כ"אחת מהפגישות יוצאות הדופן ביותר שקיים המנהיג [מאז ומעולם]". במסיבת עיתונאים משותפת עם הנשיא רוחאני, הודה כאזמי לאיראן על תפקידה המכריע במלחמה נגד דאע"ש בעיראק. כאזמי אף ציין כי "זאת הסיבה שעיראק עומדת לצדה של הרפובליקה האסלאמית בשעה קשה זאת, של משבר כלכלי חריף, והופכת עצמה לשוק מוביל עבור תוצרת איראנית".

כחודש לאחר מכן, ב-18 באוגוסט, יצא ראש ממשלת עיראק לביקור מדיני בארצות הברית, במהלכו נועד עם הנשיא טראמפ, שר-החוץ מייק פומפאו ונציגים מהקונגרס. מסע זה היווה את שיאו של ה"דיאלוג האסטרטגי" המתנהל בין שתי המדינות בחודשים האחרונים. קדם לו, ככל הנראה כתנאי שהציב הממשל, הסכם שנחתם בתחילת יולי בשושבינותו בין בגדאד לבין "המועצה לשיתוף פעולה של מדינות המפרץ" (GCC), אשר לפיו עיראק תחובר לרשת החשמל המפרצית בשנים הקרובות. בנוסף, בעת שהייתו בארצות הברית חתם כאזמי על שורה של הסכמים עם חברות ענק אמריקאיות בתחום האנרגיה, בשווי 8 מיליארד דולר - כאשר המטרה הסופית היא להגיע לעצמאות אנרגטית מוחלטת ב-2025 (תוך הגדלת הפקת הנפט בשתי מיליון חביות נוספות ליום, בניית תחנות כוח בעזרת חברת General Electric ופיתוח שדה הגז העצום ב-ארטאוי, ממערב לבצרה, בעזרת חברת Honeywell).

במקביל הגיע כאזמי להסכמות עם האמריקאים על עתיד הנוכחות האמריקאית הצבאית בעיראק, האמורות בראייתו לסייע לו לייצב את הזירה הפנימית במדינה. טראמפ וכאזמי סיכמו כי תוקם ועדה משותפת בנושא, וכי הנסיגה תתרחש תוך שלוש שנים, כשבנובמבר הקרוב צפויה להתבצע הפעילה הראשונה שבמסגרתה ידוללו הכוחות האמריקאים מ-5,200 ל-3,000 חיילים.

בד בבד עם הצורך לתמרן בין ארצות הברית לאיראן, ביצע כאזמי גם מספר מהלכים בזירת הפנים, בכוונה לשקם את היציבות הפנימית וכן לחזק את מעמדו: ראשית, הוא הכריז על קיום בחירות לפרלמנט ביוני 2021 (כדרישת המוחים נגד הממשלה), שבהמשכן הוא מקווה לקבל שוב את המנדט להרכבת הממשלה (לכאזמי אין כוח פוליטי עצמאי והוא נשען בעיקר על היותו מועמד פשרה); בנוסף, הוא הקים ועדת חקירה להרג המפגינים, ובאמצע יולי פיטר את מפקד המשטרה בבצרה, לאחר גל התנקשויות נוסף נגד כמה ממנהיגי המחאה; אישר העברה מחודשת של נתח מהתקציב העיראקי למחוז הכורדי האוטונומי בצפון עיראק, לאחר שנתיים של נתק בעקבות ההכרזה הכורדית על עצמאות (שנחלה כישלון חרוץ); ולבסוף, הוא מנסה לייצר פעלתנות מדינית אזורית ולמצב מחדש את ארצו כשחקנית במערכת הבין-ערבית: עם חזרתו מארצות הברית נועד

כאזמי לפגישה משולשת בעמאן עם עבדאללה מלך ירדן ועבד אל-פתאח אל-סיסי, נשיא מצרים, כדי לדון בחיזוק שיתוף הפעולה בין המדינות. בימים הקרובים הוא אמור להיפגש עם מלך ערב הסעודית, סלמאן, ויורש העצר, מוחמד בן סלמאן (מיותר לציין כי מדינות אלה נמנות על הציר הסוני המתון ועוינות את טהראן). במקביל שלח כאזמי את פאלח אל-פיאד, הממונה על "הגיוס העממי" (ארגון-הגג למיליציות החמושות, שחלקן פרו-איראניות), לפגישה חשאית שמהותה טרם התבררה, בדמשק עם בשאר אל-אסד, בן-הברית של איראן.

משמעויותיהם המרכזיות של ההתפתחויות בעיראק ומהלכי כאזמי:

- **עיראק:** לראשונה מזה שנתיים, מכהן ראש ממשלה שמפגין נחישות לאמץ מהלכים שבראייתו משרתים את האינטרסים הפרטיקולאריים של עיראק, ולא בהכרח תואמים תמיד את האינטרסים של איראן ובעלי בריתה בעיראק. זאת, גם תוך לקיחת סיכונים אישיים (מקורב לראש הממשלה נרצח לאחרונה - יתכן כמסר לכאזמי). הערכה רווחת היא כי סיכויי ההצלחה של כאזמי הם נמוכים, בשל העדר בסיס פוליטי ובעיקר משום שהחוליים הפנימיים בעיראק חמורים והאינטרסים המנוגדים של הגורמים השונים במדינה ימנעו שיפור משמעותי. עם זאת, בשנים האחרונות הוכח כי תחזיות קודרות לגבי עתידה של עיראק לא התממשו ואם יתמיד במהלכיו ויצליח לגייס את אמון הציבור הוא עשוי לקדם חלק ממטרותיו.
- **איראן:** עיראק משמשת כ"חצר האחורית" וכעומק האסטרטגי שלה. היסטוריית היחסים המורכבת בין איראן ועיראק, לצד הקהילה השיעית הגדולה החיה בעיראק, התבססות המיליציות הפרו-איראניות בכוחות הביטחון ובפוליטיקה העיראקיים והיקף הקשרים הכלכליים והתרבותיים בין המדינות – יאפשרו לטהראן להעמיק את השפעתה במדינה, למרות קשיים מעת לעת. חשיבותה הגיו-אסטרטגית של עיראק נובעת גם מהיותה החולייה המקשרת בין איראן לסוריה ולחיזבאללה, ולכן, כפי שטהראן ידעה גם בעבר להתנהל בזהירות ולהכיל מהלכים עצמאיים של ראשי ממשלה בעיראק, כולל צעדים מול ארצות הברית שנראו כסותרים אינטרסים של טהראן, היא תדע גם עתה להתמודד עם אתגרים הנובעים משאיפות עיראקיות למתן את ההשפעה האיראנית.
- **ארצות הברית:** בממשל האמריקאי קיימת הבנה לגבי החשיבות האסטרטגית של עיראק, אף במנותק מהמאבק נגד איראן. המטרה בדיאלוג האסטרטגי הנוכחי בין הממשל להנהגה העיראקית היא להבטיח את ההשפעה האמריקאית בעיראק, גם לאחר יציאתם ההדרגתית של כוחותיה מהמדינה. אולם, סדרי העדיפויות של ארצות הברית בשנים הקרובות יקשו עליה להקצות את הקשב והמשאבים הכלכליים הנדרשים כדי לשפר מהותית את יכולתה להתמודד עם ההשפעה האיראנית במדינה.
- **ישראל:** לישראל אינטרס ברור בהמשך ההשפעה של ארצות הברית בעיראק, בעיקר לאור האפשרות שנסירת הכוחות האמריקאים מעיראק תותיר את איראן ללא מתחרים משמעותיים בזירה זו - שהרי עיראק היא תחנה חשובה בציר ההתנגדות הכולל בתוכו גם את סוריה ואת לבנון. לפיכך, על ישראל לנהוג בזהירות בעיראק ולקחת בחשבון כי פעולות צבאיות בעיראק עלולות לדרבן פעילות אנטי-אמריקאית ולזרז את נסיגת

הכוחות האמריקאים. מעבר לשיח בנושא עם הממשל האמריקאי, חשוב לנסות ולמנף את הקשרים עם מדינות המפרץ כדי לדרבן אותן להרחיב את ההשקעות הכלכליות בעיראק, ויתכן גם כדי לקדם דרכן ערוץ קשר חשאי ישיר בין ירושלים לבגדאד.